Чыла эллаcе пролетарий-шамыч, ушнызаl

Ленин—Сталин паша верч кучедалаш ямде лийl

Ямде лий

ВЛКСМ МАРОБКОМЫН ОРГАНЖЕ

Адрес: Йошкар-Ола, Совет пӧрт, „Ямде лий" редакций.

Виян лийыт мемнан родинын гордый соколжо-шамыч!

АВИАЦИЙ КЕЧЕ

18 август—Советский авиаций кече. Тиде мемнан йӧратыме пайремна. Кӧ ок пале Советский Союзын лӱддымӧ геройжо-шамычым. Чкалов, Громов, Коккинаки сокол-шамыч Москвагыч нигушак шичде Америкыш чоҥештеныт. М. В. Водопьянов вуйлатыме почеш Северный полюсым сеҥен налме. Гризодубова, Осипенко, Раскова международный женский рекордым установитленыт. Отважный советский летчик-шамычын радамыштышт шагал огыл Советский Союзын Геройышт улыт.

„Кӧ южышто виян, тудо мемнан жапыште вообще виян" (Ворошилов). Садланак партий правительство да лично Сталин йолташ авиаций виянгдымашке серьезный вниманийым ойырат. Мемнан авиаций эрыкым аралыше авиаций. А фашист ден империалист - шамыч авиацийым айдемым да олашамычым пытарашлан кучылтыт.

Советский авиацийым кугу ен дене пырля пионер-шамычат йӧратат. Вет тудо тӱняште эн виян авиаций улеш. Если тушман-шамыч мемнан элыш кержалташ тӧчат гын, нуно шкеныштын территориешыштак шалаталтыт.

Пионер ден школьник-шамычат герой летчик лийнешт. Но летчик лияш шуко упорно тунемаш кӱлеш.

Мемнан самырык авиамоделист-шамыч кажне ийын шукемыт. Нуно кушкыт да виянгыт. Кызыт Советский авиамоделизм кугу сеҥымашыш шуын. Ятыр самырык авиамоделист-шамыч международный рекордым установитленыт. Кӧ ок пале Московский авиамоделист Володя Бойковым, Леонид Воробьевым, Садовниковым да молымат. Нуно ятыр у рекорд-шамычым установитленыт. Мемнан республикыште ятыр уста авиамоделист-шамыч улыт. Теве республиканский авиамоделист-шамыч состязанийыште схематический класс модель дене Саша Сидоров ден Гена Боцманов республиканский рекордым установитленыт.

Йоча-шамыч! Модельым эше сайрак тунемза да эше сайрак строитлыза.

ЧАПЛЕ МОДЕЛЬ ВЕРЧ

Тений 18 августышто ССС-ысе авиамоделизмлан 15 ий темеш. Тиде 15 ий жапыште мемнан советский авиамоделист-шамыч кугу сеҥымашыш шуыныт. Нуно шуко Всесоюзный да Международный р е к о р д-шамычым установитленыт. Мемнан авиамоделистна-шамыч вашке чыла Международный рекорд-шамычым шке кидыштышт кучаш тӱҥалыт да любой жапыште мемнан герой-летчик-шамыч семынак у рекорд - шамычым установитлаш тӱҥалыт.

Мемнан республикыштат ятыр авиамоделист-шамыч улыт. Но туге гынат, мемнан республикыште авиамоделизм начар развиваялтын, утларакшым районлаште, колхозлаште, ялысе школлаште. Пӱтынь республиклан схематический модель-шамычын кок рекордыштым гына регистрироватлыме. Саша Сидоровын модельже 395 метрым чоҥештен, мӱндырк чоҥештымаш дене рекордым установитлен, Боцманов Генан модельже южышто 54 минут лийын, тиде кужу жап чоҥештымаш дене республиканский рекорд.

Йоча-шамыч! Авиамоделизм пашаште утларак сеҥымашыш шуаш чыла возможность уло. Айста, йоча-шамыч, у модель-шамычым ышташ пижына, м е м н а н модельна кужу растоянийыш чоҥештышт да южышто кужу жап лийышт.

Лисин В. И.,

Чкалов лӱмеш СССР Центральный аэроклубын спортивный авиамодельный комиссарже, Йошкар-Ола ДТС-ын авиакружок вуйлатыше.

Снимкыште: Саша Сидоров (Йошкар-Ола 6-шо номеран средний школа). Тудын схематический модельже 395 метрым чоҥештен.

МЫЙ ЛЕТЧИК ЛИЯШ ШОНЕМ

Мый изием годсек летчик лияш шонем. Начальный школышто тунемме годымак авиамодель паша дене интересоватлаш тӱҥалынам. Авиамодель пашам мый пеш йӧратем. Кеҥеж каникул жапыште ик авиамодельым ыштенам.

Мый лӱддымӧ летчик лияш шонем.

А. Алексеев.

Морко район.

МЕЧТАМ ШУКТАШ ТЫРШЕМ

Кеҥеж жапыште мый эреак Йошкар-Ола аэроклуб пеленсе авиамоделист-шамычын кружокыш модель-шамыч тунемаш коштынам. Авиамодель-шамычым ышташ пеш йӧратем.

Кызыт авиаций кечылан тӱшкан кугу монгольфьерым ямдылена. А мый тиддеч посна Марийский республикыште рекордым ыштыше авиамоделист Сидоров йолташын чертежшо почеш схематический модельым ыштем. Кузе ыштышашыже нерген мыланна кружок вуйлатыше Власов сай умылтара.

Мыйын мечта летчик лияш. Летчик-шамыч нерген книгамат шуко лудам.

Котомкин Федя.

Йошкар-Ола район, Савиново ял.

75

ВИЯН ЛИЙЖЕ СТАЛИНСКИЙ АВИАЦИЙ!

РЕКОРД-ШАМЫЧ

● Кугу нелыт дене пеш кўшкö кўзен кертмаште ончыч лийше чыла рекордымат советский летчик-шамыч: Коккинаки, Юмашев, Нюхтиков да молат эртеныт. Мемнан летчик-шамыч 1 тонн нелыт дене 12.695 метрыш, 5 тонн дене 8.980 метрыш, 13 тонн дене 4.535 метрыш кўзеныт.

● Торашке чоҥештымаш дене тўнямбал рекордым Советский Союзын Геройжо-шамыч Громов, Юмашев, Данилин ыштеныт. Нуно 1937 ийын июль тылзыште Москва—Северный полюс—США маршрут дене 10.200 километр утла кужытым нигушак шичде каеныт.

● 1937 ийын 18—20 июньышто Советский Союзын Геройжо-шамыч Чкалов, Байдуков, Беляков Москва—Северный полюс—США маршрут ден нигушак шичде 10 тўжем километрым чоҥештеныт. Сталинский маршрут 63 шагатат 25 минутышто шукталтын.

● Кўшкö чоҥештымаште кум мировой ўдрамаш рекордым 1938 ийын май тылзыште гидросамолет дене Полина Осипенко ыштен. 22 майыште тудо груз деч посна 8.864 метрыш кўзен. Кум кече гыч тудо адак кок рекордым ыштен: иктыжым 500 килограмм нелыт дене, весыжым 1.000 килограмм нелыт дене чоҥештымаште.

● 1939 ийын май тылзыште Советский Союзын Геройжо В. Коккинаки ден М. Гордиенко Москва гыч Северный Америкыш нигушак шичде 8 тўжем километрым 22 шагатат 56 минутышто чоҥештеныт.

Советский Союзын Геройышт-шамыч: (шола гыч пурлашке) Г. Байдуков, А. Беляков, В. Коккинаки, М. Громов, М. Водопьянов.

АВИАМОДЕЛИСТ-ШАМЫЧ

Советский Союзышто авиамоделист-шамычын первый кружок - шамыч 1923 ийыштак организоватлалтыныт. Ик ий гыч Москваште оласе авиамоделист-шамычын первый состязанийышт эртен. Тушко 113 тўрлö модель-шамычым конденыт. Нине кагаз гыч ыштыме схематический модель-шамыч гына лийыныт. Кужу жап чоҥештымын результатше улыжат 13,6 секунд гына лийын.

Авиамоделизм писын кушкын. 1926 ийыште Москвасе Центральный аэродромышто чоҥештыше модель - шамычын первый Всесоюзный состязанийже лийын.

1931 ийыште лийше чоҥештыше модель-шамычын визымше Всесоюзный состязанийже Советский авиамоделизмын кугу сеҥымашыжым ончыктен. Миша Зюрнин чапле фюзеляжный модельже 27 минутат 20 секунд жапыште 2020 метрым чоҥештен. Тиде чоҥештымаш немецкий авиамоделист-шамычын ыштыме рекордыштым кум пачаш ончылтен.

1936 ийыште луымшо Всесоюзный состязанийыште уже бензиновый моторан модельшамыч лийыныт. Тиде юный авиамоделист-шамычын ыштыме чоҥештыше аппаратын эн усовершенствоватлыме модельышт.

Бензиновый моторан модельын чоҥештыме первый результатше 6 минут, 30 секунд да 2,5 километр ыле.

Международный авиамодельный рекордын счетшо 1938 ий 8 майыште Московский авиамоделист Миша Зюрнин рекордшо дене почылтын. Тудын конструкций почеш ыштыме бензиновый моторан самолет модельже 21 километрат 815 метрыш чоҥештен. 1938 ийын ноябрь тылзыште уфимский авиамоделист Володя Бойков кужу жап чоҥештымаш дене у рекордым ыштен. Тудын модельже южышто 1 шагатат 26 минут лийын.

1939 ий, Советский авиамоделизмын луатвизымше ийже, у рекорд-шамыч дене палемдалтын. Май тылзыште Володя Бойков у сеҥымашым шуэш: тудын модельже южышто 1 шагатат 51 минут, 40 секунд лийын (кужу жап чоҥештымашан рекорд). Московский авиамоделист Леонид Воробьевын модельже вик каймаште 135 километрат 410 метрым чоҥештен (мўндырк чоҥештымаш рекорд).

Юный авиамоделист-шамычын июльский слетыштыже Садовников Женян планер модельже южышто 1 шагатат 43 минут лийын. Тиде результат итальянец Э. Морандин международный рекордшым эртен. Тудын модельже южышто 1 шагатат 05 минут гына лийын.

Республиканский авиамодельный состязаний годым Башкирский АССР-ыште авиамоделист Шибиркин шке ыштыме планер модельжым южыш колтен. Ик мыняр кече эртымек тудым чоҥештен лекме вер деч 21 километр тораште муыныт. Тиде планер дене мўндыркö чоҥештыме официальный международный рекордым эртыме.

АВИАМОДЕЛИСТ ГЫЧ ЛЕТЧИК

Кўшнö, кандалге кавашке первый гана самолетым ужмекак мыйын ушыш летчик лияш шонымаш пурен.

Мый 1931 ийыште Балахна оласе НСШ-ын V-ше классыштыже тунеммем годым авиамоделизм дене заниматлаш тўҥалынам. Первыйракше школышто кружок уке ыле. Ме ФЗУ-што тунемше-шамычын ыштыме планержым ужмек, тудын кузе ышталтмыжым тунемынна. Варажым йоча-шамыч тўшкан погынен монгольфьерым ыштышна. Тудын кöргышкыжö шикшым темымек южыш колтышна. Тудын 100 метр торашке чоҥештымыже мемнам чот куандарен.

Варажым мый схематический модельым, пытартышлан фюзеляжный модельым ыштенам.

1937 ийыште, телым, шонымем шуктышым: Йошкар-Ола аэроклубыш тунемаш пурышым.

1937 ийыштак первыйже инструктор дене, варажым шкетак самолет дене чоҥештылаш тўҥалым. Могай куанымаш ыле!

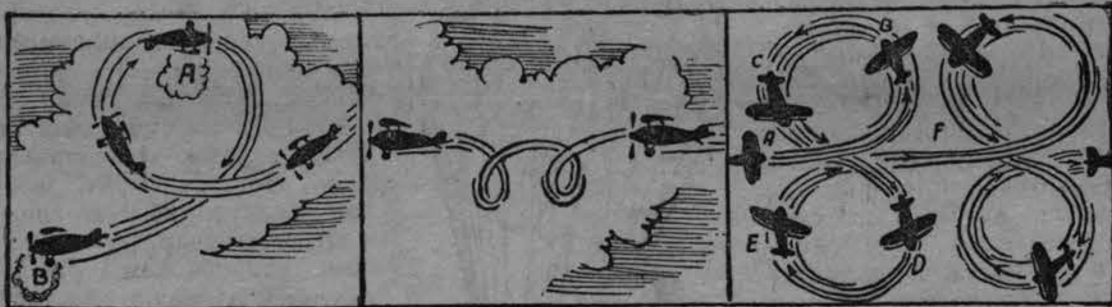
1938 ийыште инструктор-общественниклан тунем лектым.

Кызыт Йошкар - Оласе пионер пöртыштö авиамоделист кружокым да моло технический кружок-шамычым вуйлатем. Аэроклубышто учлет-шамычлан кузе чоҥештылме нерген умылтарем.

Тыге мый авиамоделист гыч пилот лийынам.

П. В. Власов.

Летчик, инструктор-общественник.

Самолет дене тўрлö фигурым ыштыл чоҥештылаш лиеш. Сўретыште: кум фигурым ончыктымо: шола гыч пурлашке: Высший пилотаж. Бочка фигура — самолет тупшо дене мландышкыла лийын савырна. Двойные восьмерки фигура. Чыла фигурымат мланде деч пеш кўшнö гына ыштат.

А. Д. ЛОКТИОНОВ,

2-шо ранг командарм, РККА-н Военно-Воздушный вий начальникше

ВОЕННЫЙ АВИАЦИЙ

Военный пашалан самолетым первояк 30 ий ончыч кучылташ тўҥалыныт. Знаменитый изак-шоляк Райт-шамычын конструироватлыме первый военный самолет южышто 1 шагатат 13 минут лийын. А кызыт мемнан юный авиамоделист-шамычын конструироватлыме лу дене модым самолет-шамыч ик шагатат пелэ утла чоҥештен кертыт. Шукерте огыл уфимский школьник Володя Бойковын модельже 1 шагатат 51 минут чоҥештылын.

Кызытсе самолет-шамыч шичде лу шагат дене чоҥештыл кертыт. Кум советский летчик-шамыч—Громов, Спирин, да Филин—эше вич ий ончычак ни гушак шичде 75 шагат чоҥештыл коштыныт. Советский Союз Герой-шамычын Чкаловын, Громовын, Коккинакин, Гризодубован мўндыр, беспосадочный перелетыштым чыланат шарнат.

Кызытсе самолет—тиде пеш сложный машина, тудым ышташлан наука ден техникын чыла у достижениййыштым кучылтмо. Летчик курс почеш точнын, йўдым, пыл кокла гыч шке машинажым нангая. Тиде велэ огыл—тудо аэродромым ужде, замечательный посадкым ышта. Тиде—„сокырла" чоҥештыш да шинчаш маналтеш. Летчикын шинчажым мо вашталта? Прибор-шамыч, нуно самолетышто 50 деч шуко улыт. Нунын полшымо дене эн нелэ метеорологический условийыштат йоҥгылыш лийде чоҥешташ лиеш.

Авиаций—пеш кугу вий. Бойышто тудо армий виянрак лиеш, кудын самолетшо шукырак да сайрак лиеш.

Авиаций мланде ўмбалнысе войскалан—пехотылан, кавалерийлан, артиллерийлан кусныльлашыт йöсым ышта. Кечывалым тудо пехотылан сокрушительный ударым ыштен кертеш. Кугу йомдарымашым ышташ огыл манын, кызыт войска-шамыч утларакше йўдым але шеледалтме строй дене каят. Зенитный а р т и л л е р и й 13—15 тўжем метр кўкшытыштö чоҥештылше самолет-шамыч вашттареш кучедалын ок сеҥе. А тыгай кызытсе авиацийлан пеш доступный. Цельым огыл, но приборым ончен, летчик бомбым лач палемдыме верыш кудалта. Бомбардировщик-шамыч шке полетыштым чўчкыдын йўдым ыштат. Бомбардировщик-шамычлан пычкемыш сай маскировка, тудо противникын истребительыштшамычын действийыштым да зенитный артиллерийын лўйкалмыштым нелемда. Садлан йўдым самолет-шамыч ўлычынрак—4-5 тўжем метр кўшыч чоҥештыл кертыт. Тыгай кўкшыт гыч бомбитлаш точнырак лиеш да самолетын экипажше кислородный маска деч посна пашам ыштен кертеш, а тидыже обязательно пеш кўшнö кўлеш.

Авиаций фронт линийыште велэ огыл, но и эн келге тылыште действоватлен кертеш. Тидым тўҥалмым Испаний ден Китайысе воздушный бойшамыч раш ончыктышт.

Самолет-шамыч мланде ўмбалнат, теҥгыз ўмбалнат действоватлен кертыт.

25 ий ончыч, первый империалистический войнан ийлаштыже, тунамсе истребитель-шамыч шкетын чоҥештыл коштыныт. Кажныже шкаланже жертвым кычалын, жертва утларакшым аралалтдыме, кызытсе дене таҥлыше эркын кайыше бомбардировщик лийын. Кызыт войнаште летчик-шамыч шкетын-шкетын огыл кучедалыт. Воздушный бой-шамычыште кугу группа-шамыч кучедалыт, южгынам кок могыр гычат 400 самолет нарe лийыт. Тыгай бойышто самолетым сайын палыше да индивидуальный бойын велэ огыл, но и обязательно групповой бойын правилыжым сайын шинчыше хладнокровный да мужественный летчик сеҥа. Тугай летчик сеҥа, кудо йолташлан ваш полшымашым законлан шотла. Мемнан советский военный пилот-шамыч пўтынек тыгай качестван улыт. Тидым нуно Хасан ер денысе самурай-шамыч вашттареш кучедалмаште ончыктышт. Нуно тидым мыланна дружественный Монгольский Народный Республикын границыжым самурай-шамыч деч аралымаште кызытат ончыктат.

Фашист - шамычын керылтмышт деч мемнан родиным аралашлан мланна виян воздушный флотан лияш кўлеш. Мемнан Пашазе-Кресаньык Йошкар Армий ден Военно-Морской Флотын тиде уло. Вождь да учительын—Сталин йолташын вуйлатымыже почеш виян военный авиацийым создатлымек, советский калык шке Родинылан, Ленинын—Сталинын великий пашаштлан мучашдымын преданный улшо, лўддымö да самоотверженный летчик-шамычымат воспитатлен.

Ныл кече гыч шыже испытаний

Ямдылалтыт

Йошкар-Оласе 6-шо номеран школа кудовечыште эре йоча-шамыч лийыт. Нуно тыште кажне кечын шыже испытанийлан ямдылалтыт. Школа мучко шыже испытанийлан 146 тунемше кодын.

Тыште тӱшкан ямдылалташ 12-шо августышто тӱҥалыныт. А русский, немецкий язык дене да географий дене ямдылалташ школышко йоча-шамыч 1 июль гычак коштыт. Кажне кечын туныктышо ден нырля кок шагат заниматлат.

Ик ӱстел йыр арифметика дене испытанийлан кодшо-шамыч погынен шинчыныт. Нунылан туныктышо Антонида Валериановна правила-шамычым умылтара да примерым ыштыкта.

Перерыв годым Беляев Александр мланна каласыш:

— Мый 5-ше классыште тунемым, шыже испытанийлан арифметика дене кодынам. Кызыт ынде мый арифметика дене изиш шупшылалтынам, правила-шамычым сай шинчем. Мый школышто ямдылалтме деч посна мöҥгыштö, учительница акам дене пырля заниматленам. Ныл кече гыч мый испытанийым сдатлен, 6-шо классыш вончем.

Й. Ф.

* * *

Михайлова Анастасия кодшо ийын 7-ше классыште тунеме, но шошо испытанийыште алгебра да геометрий предмет дене сдатлен ыш керт. Тудым шыже испытанийлан кодышт.

Кызыт тудо испытанийлан ямдылалтеш: правила-шамычым тунемеш, упражнений-шамычым ыштылеш да консультацийышке коштеш.

Александров И.

Арбан ял.
Йошкар-Ола район.

„УЧАСТНИК ХАСАНСКИХ БОЕВ" ЗНАЧОК

ССР Союз Совнарком „Участник хасанских боев" значок нерген положенийым утвердитлен.

Тиде значок дене наградитлалтыт: Пашазе-Кресаньык Йошкар Армийын, Военно-Морской Флотын, пограничный охрана войска-шамычын рядовой, командный да

„Участник хасанских боев" значок

начальствующий составысе хасанский кучедалмаште участвоватлыше еҥ-шамыч;

1938 ий 29 июль гыч 11 август марте жапыште боевой действий районышто лийше да Первый отдельный Краснознаменный Армийын боевой операцийыштыже полшышо але сусыргышо-шамычым обслуживатлымаште участвоватлыше штаб ден тыловой учрежденийласе военнослужащий-шамыч, тугак командный ден начальствующий составын ешыштын члениже-шамыч, колхозник-шамыч, торговый флотын пашаеҥже-шамыч да молат.

Тиде значок дене 1-й отдельный краснознаменный Армийын Военный Советше наградитла.

„Участник хасанских боев" значок овальный скульптурный форман. Значокын центрешыже Заозерный сопка вуйышто шогышо знамя воктен винтовкым кучышо да пурла кидше дене гранатым кудалтыше боецын фигуржо шога. Йошкар эмалевый знамя ӱмбалне кӱшан вич мучашан звездам поместитлыме. Значокын ӱлныжö —„Хасан" манме рельефный надпись, шöртньö тӱран йошкар эмалевый лента, тудын ӱмбалне „6. VIII—1938" дата.

Значокын кок тӱрыштыжö орнамент уло: шолаштыже тумо лышташ дене, а пурлашты же—лавровый лышташ дене ыштыме.

Значок шöртнянгдыме да цветной металл гыч ышталтеш.

У тунемме ийлан географический карта

Тений начальный школлан географический карта, сайын оформитлыме кугу атлас лукталтеш. Тушто СССР-ын административно-политический, природный зон, почва карт-шамыч лийыт.

СССР калык историйым тунемашлан лӱмын карта, 150 тӱжем глобус-шамычым луктыт.

Коля поездым утарен

Коля Кондратьевын ялже Томский кӱртньö корнын 16-шо раз'ездше деч тора огыл. Шукерте огыл тудо школа гыч пöртылшыжла торлышо рельсым ужын.

Тудо жапыште лач товарный поезд толшаш улмаш.

Коля тунамак диспедчерлан увертараш куржын.

Торлышо рельсым вашке тöрлатыме. Поезд крушений лийме деч утаралтын.

Алтайский край.

Черноморский Флотын боевой учениймыштыже. Снимкыште: курсым вашталтымаш.

Н-ский морской погранотрядыште боевой ден политический подготовкын отличникше (Черноморский флот) В. П. Грушевский вахтыште.

Алжирский АССР-ын правительственный пöртшö. Батуми ола.

Пионер ден школьник-шамычын Всесоюзный оборонный соревнованийышт

7 августышто Москваште пионер ден школьник-шамычын всесоюзный оборонный соревнованийышт почылтын. Первый кечын ПВХО команда-шамыч соревноватленыт. Команда-шамыч противогазым вашке чияш соревноватленыт. Тыште первый верым Узбекистанын командыже налын. Тудо противогазым 1,5 секундышто чиен. Кокымшо верыште—Казахстанын командыже. Тудын результатше 1,9 секунд.

ГСО команда-шамыч пострадавшийлан противогазым вашке чикташ соревноватленыт. Первый верым РСФСР-ын командыже налын, результат 5,1 секунд.

Эрлашыжым дуэльный лӱймаш лийын. Первый верым РСФСР команда, кокымшо верым железнодорожный команда налын, кумышо верыште Казахстанын командыже.

Вачийын кум оборонный значокшо уло

Миловидов Вачий Нур-Шаринский начальный школым отлично тунемын пытарыш. Садланак тудым Кужер пионерский лагерыш канаш колтышт. Тудо тушто сайын каныш. Лагерыште ЮВС, ПВХО, БГСО значок-шамычлан нормым сдатлен.

— Мыйын ынде БГТО значоклан гына сдатлышаш кодын,—манеш тудо.

Миловидов Валерий.

Сотнур район,
Нур-шар'я ял.

Вася сай натуралист

Ик ояр кечын Вася октябрят-шамыч дене пырля чодраш экскурсийыш каен. Тудо чодра покшелне моло йоча-шамычын „Шыҥшале! Шыҥшале!" манын кычкырмашкышт куржын миен. Ошмашке эркын нушкын кайыше шыҥшальым ужыныт.

—Тидым шкенан живой уголокыш наҥгаена,—мане Вася Столяров. Йоча-шамыч Васялан шуко йодышым пуэдышт.

—Шыҥшале кузе шарла?

—Мемнан верыште шыҥшале-шамыч кок семын размножитлалтыт,—Вася умылтара.

—А тиде могай шыҥшале?

—Тиде вик игым ыштыше шыҥшале.

Вася зоологийым сайын шинча, садланак тудын нерген раш ответым пуэн.

Живой уголокыш кондымек, шукат эртен огыл, шыҥшале вич игым ыштен.

Вася нуным эскера, пукша.

С. И. Логинов.

Пионерский лагерь, Оршанка район.

ШЕМЕР ДЕПУТАТ-ШАМЫЧЫН МЕСТНЫЙ СОВЕТЛАШКЫШТ САЙЛЫМАШ КУЗЕ ЭРТАРАЛТШАШ

Кызыте мемнан эл шемер депутат-шамычын краевой, областной, окружной, районный, городской, сельский ден поселковый советлашкышт сайлымашлан ямдылалташ тӱҥалеш.

РСФСР Верховный Совет Кокымшо Сессий, тугак моло союзный республиклаште шукерте огыл эртыше Верховный Совет сессий-шамыч местный советлашкышт сайлыме нерген положенийым утвердитленыт. Сайлымаш Сталинский Конституцийын требоватлымыже почеш: тайный голосований дене, всеобщий, тöр да вияш избирательный права основеш эртаралтеш.

Сталинский Конституций почеш местный советлашкышт сайлымаш первый гана эртаралтеш. Тиде — пеш кугу да сложный паша. Вет районный, городской да краевой власть органлашке шӱдö тӱжем калык представитель-шамычым сайлаш кӱлеш. Избирательный комиссий-шамыч СССР Верховный Советыш да Союзный ден автономный республикысе Верховный Советлашке сайлыме жапысе деч ятыр ганалан шукемыт.

Немцев-Поволжья республикыште СССР Верховный Советыш сайлыме годым Союз Советыш сайлыме кок избирательный округ да Совет Национальностьыш сайлыме 11 избирательный округ ыле. РСФСР Верховный Советыш сайлымаш годым ныл избирательный округ, а Немцев-Поволжья АССР Верховный Советыш депутатым сайлыме годым 147 округ лийын. А кызыте Немцев Поволжьяште примерно вич тӱжемат пелэ избирательный округ-шамыч лийшаш.

Краевой, областной, окружной, районный, городской, сельский ден поселковый советлашкышт сайлымаш общий ик кече мучко эртаралтеш.

Мутлан, Московский областьыште илыше РСФСР гражданин ик жапыштак шке сельский советыш, районный советыш да Московский Областной Советыш депутат-шамычым сайлаш тӱҥалеш.

Сайлымаш кечым РСФСР Верховный Совет Президиум сайлымаш срок деч ончыч 2 тылзе деч вараш кодде установитла. Сайлымаш паша ыштыдыме кечыште эртаралтеш.

Избирательный бюллетень-шамычым да голос-шамыч подсчетым приниматлашлан олаште, поселоклаште да сельсоветлаште избирательный участок-шамыч лийыт. Нине участок-шамыч депутат-шамычын краевой ден областной, окружной, городской, сельский да поселковый советышкышт сайлашлан общий лийыт.

Кажне избирательный участкыште шемер депутат-шамычын краевой, областной, окружной, районный, городской, сельский да поселковый советлашкышт сайлымашлан общий участковый избирательный комиссий ышталтеш.

Совет депутатыш кандидат-шамычым общественный организаций да шемер-шамычын обществышт, мутлан, коммунистический партийын организацийышт, профессиональный союз, кооперативный да молодежный организаций-шамыч выдвигатлаш тӱҥалыт. Кандидатым тугак предприятий ден учрежденийлаште—пашазе ден служащий-шамычын, воинский частьлаште — красноармеец-шамычын, колхозлаште—кресаньык-шамычын, совхозлаште—совхоз-шамычын, пашазе ден служащийыштын общий погынымашышт выдвигатлен кертыт.

Голосований верысе жап дене эрдене 6 час гыч тӱҥалын 12 час йӱд марте лиеш.

Сайлыме кечын эрдене 6 часыште избирательный комиссийын председательже, комиссийын членышт улмо годым, избирательный ящик-шамычым проверитла, тиддеч вара ящик-шамычым петыра да комиссийын печатьше дене пачатла да избиратель-шамычым голос пуаш тӱҥалаш ӱжеш.

Кажне избиратель голосованийым эртарыме помещенийыш лично толмек, сайлаш шонымо кандидатшылан голосым пуа. Тидлан тудо избирательный бюллетеньым избирательный ящикыш колта. Бюллетеньым особый комнатыште заполнятла. Тушто голосоватлыше деч моло иктат лийман огыл. Бюллетеньым заполнятлашлан комнатыш ик ганаште пуртымо годым тиде комната ик ганаште мыняр избирательым пуртымо шот дене перегородка дене але ширма дене оборудоватлалтшаш.

Избирательный бюллетеньыште депутатыш выдвигатлыме чыла кандидат-шамыч возалтыт. Избиратель бюллетенеш шкенжын голосоватлыме кандидатын фамилийжым кода, молыжым удыралеш.

Неграмотный улмылан але иктаж могай физический ситыдымаш улмылан лийын избирательный бюллетеньым шке заполнятлен кертдыме избиратель (мутлан сокыр) - шамыч избирательный бюллетеньым заполнятлаш кеч могай вес избирательым ӱжын кертыт.

Сайлымаш кечын йӱдым 12 часыште избиратальный комиссий председатель голоса пумашым пытарымылан увертара, да комиссий избирательный ящик-шамычым почедаш тӱҥалеш. Тунамак голосым шотлат.

Участковый избирательный комиссийын голосым шотлымаште присутсоватлаш общественный организаций ден шемер общество-шамычын тидлан лӱмын уполномочитлыме представительышт да тугак печатьын представительышт правам иметлат.

Советлашке сайлымаш — кугу ответственный политический паша. СССР Верховный Советыш да союзный ден автономный республикласе Верховный Советыш сайлымаш организованно эртеныт да коммунист ден беспартийный-шамыч сталинский блокын чапле сеҥымашыже дене завершитлалтыныт.

Толшаш сайлымаш — советский калыкын мемнан партийлан, мемнан правительстволан, мемнан вождь да учитель Сталин йолташлан мучашдыме преданный улмыжым уло тӱнялан эше ик гана раш ончыкта.

76

ВОЗДУХОПЛАВАНИЙЫН ПИОНЕРЫШТ-ШАМЫЧ

Айдеме кайык семын чоҥештылаш эреак мечтатлен. Айдеме коштын, ийын, кол семын вӱд йымачат ийын, а кӱшкӧ южыш шушаш гай чучын огыл. Кайык-шамычын чоҥештылмыштлан гына ӧрын ончаш логалын.

Но чыла еҥак ӧрын шоген огытыл. Нуно кайык-шамычын кузе, молан чоҥештен кертмыштым палаш, а вара кайык опытым шка-

лан налаш шоненыт. Тыгай еҥ кокла гыч Отто Лилиенталь улмаш.

Лилиенталь 1848 ийыште шочын, тунам эше аэроплан нерген нигӧат шонен огыл. Лилиенталь эн ондак кайык-шамычын чоҥештылмыштым эскерен. Тудо южышто кугу, нелэ орел-шамычын чоҥештылмыштым, изи кайык-шамычын шулдырышт дене чӱчкыдын перкален чоҥештылмыштым ончен. Тудо кайык шулдырым вискален, соколын шулдыр кутышыжо лопкытшо деч куд гана кужу, а албатросын коло гана кужу манын шотлен луктын. Варажым Лилиенталь кайык-шамычын шулдырышт эре изишак изогнутый улмым пален налын, тугай кужу шулдыр южышто кайыкым сайын куча шонен. Вара Лилиенталь паша ышташ тӱҥалын! Тудо шулдыр форман планерым конструироватлен.

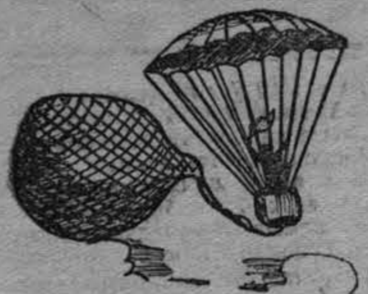
Инженер Отто Лилиенталь кок тӱжем утла опытный полетым ыштен. Эн ондак тудо 15 метрым велэ чоҥештен, а вара 100 метрым чоҥештен.

Тудо 1896 ийыште Берлин воктен шке планержым испытыватлыме годым колен.

Первый парашютист-шамыч

Парашют дене волышо первый еҥлан француз, физик Себастьян Ленорман шотлалтеш. Тудэ 1783 ийыште кок кидешыжат изи парашютым кучен, лӱдде, кӱкшӱ пушеҥге вуй гыч тӧрштен. Тиде опытым сайын шуктымеке Ленорман адак уэш Монпельыште (Францийыште) обсерваторий башня гыч гондолеш шинчын ик парашют дене тӧрштен. А 1797 ий 22 октябрьыште, лач 141 ий ончыч лӱддымӧ француз Гарнерен воздушный шар дене 1000 метр кӱкшытыш кӱзен, калыкым ӧрыктарашлан тудын кандыражым пӱчкын. Эн ондак корзина пеш виян волен, вараже эркынрак волаш тӱҥалын, а варажым... сайынак волен шинчын. Гарнерен корзинка пелен шке ямдылыме парашютшым пыжыктен. Гарнеренын парашютшо арама воштыр дене ыштыме 5 метр диаметран пеҥгыде каркасан йыргешке зонт улмаш.

Гарнерен парашют дене вола.

Гарнеренын парашютшо начарак огыл лийын. Но тудын нерген вашке монденыт. Мировой война пытышаш лишан иже портативный складной парашютым конструироватленыт.

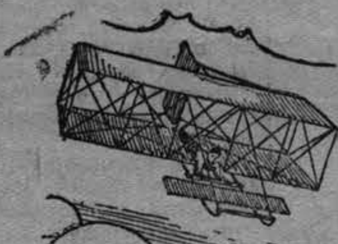
Кызытсе чыла парашют-шамыч Гарнеренын принципше денак ышталтыныт.

Первый русский летчик

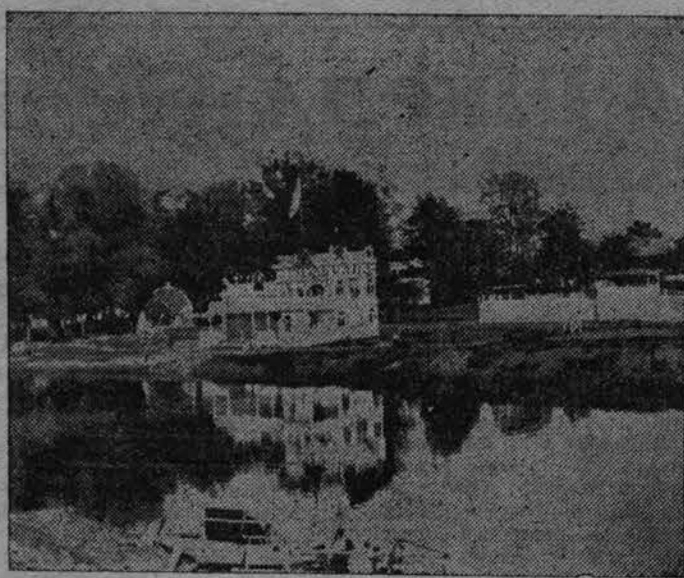
● 1908 ийыште первый русский летчик Россинский планерым первый конструироватлен. Планер дене Москва воктенсе Клязма эҥер гоч чоҥештен. Южышто 3 минут лийын. Тиде всероссийский рекордлан шотлалтын.

Изак-шоляк Райт-шамыч

Инженер Лилиенталь колымо деч вара, тудын тӱҥалме пашажым шукташ, тудым вашталташ изак-шоляк Райт-шамыч шогалыныт. Варажым нуно первой аэропланым ыштеныт.

А 1903 ийыште южышко первый самолет кӱзен. Тудын моторжо шикшым тӱргыктен, талын мӱгырен. Тиде 8 имне виян автомобильный мотор улмаш.

„Динамо" спортобществын водный станцийже.

Фото М. Чуршуковын.

САИЫН КАНЫШНА

Ме „Ямде лий" газетын активный деткоржо улына. Садланак „Ямде лий" редакций мемнам республиканский пионерский лагерыш, „Таирыш", канаш колтен. „Таирыште" канаш шукертсек шоненна ыле. Шоныма шуын. Ик тылзе наре жапым „Таирыште" пеш веселан эртарышна. Ояр кече годым кечеш кок-кум гана йӱштылын улына, кечеш могырнам калитенна. Адак шахмат, шашке, бильярд дене да моло тӱрлӧ модыш денат модын улына. Утларакшым мыланна „Гигант" модыш келшен. У Таирыш организованно миен улына. Поход дене миймаште звениговский пионерский лагерыште каныше-шамыч мемнам пеш сайын вашлийыч.

Лагерыште каныме жапыште „Руслан и Людмила", „Петр I (кокымшо серий), „Семикласники" кинофильм-шамычым ончыктеныт. Чӱчкыдын костер лийын.

Кок оборонный значоклан нормым сдатлен улына.

А. Очеев ден З. Кушаков.

Пиалан улам

Мый Сотнур районысо Шарибоксад начальный школым похвальный грамота дене тунемын пытаренам. Садланак „Таир" пионерский лагерыш канаш колтышт.

Тушто тылзе чоло каныщым. Шуко книгам лудынам. Утларакшым „Челюскинцы" книга келшыш. „Таирыште" илаш пеш весела. Нелытем кок килограмм утла ушнен.

Волкова Лиза.

2:0

„Звезда" колхозысо йоча футбольный команда шке польыштыжо „Немда" колхозын йоча футбольный командыже дене футбол дене модо. „Немда" колхозын командыже 2:0 счет дене сеҥен.

Иванов Веня.

У-Тор'ял район.

Александров Иван, Сотнур средний школа гыч, йодеш:

Свет ужаш-шамычын лӱмышт кушеч лектыныт?

ЕВРОПА—финикийский происхождениян мут. Финикиян-шамыч—тиде мемнан эра деч 2 тӱжем ий ожно Средиземный теҥызын восточный серыштыже, кызытсе Сирий ден Палестинын олмышто илыше калык. Финикиян-шамыч теҥыз дене мӱндыркӧ кошташ да пеш мӱндыр средиземноморской эл-шамыч дене торгаяш эн ончыч тӱҥалыныт.

Теҥыз ӱмбалне коштмо годым ориентироватлалташ куштылгырак лийже манын, нуно свет ужаш-шамычлан лӱмым пуэденыт.

Средиземный теҥызлан западыште улшо свет ужашым нуно „Ereb" (Эреб) маныныт, тиде кок мутым ончыктен—„запад" да „пичкемыш" Светын тиде ужашыштыже кече шинчеш да тушечлан пичкемыш лиеш. Грек-шамыч варарак „Ereb" мутым „Европыш" савыреныт, да тыгай вид денак мемнан деке куснен.

АЗИЙ—тоже финикийский лӱм „Assu" (Асси) „восток" ден „волгыдым" ончыкта. Средиземный теҥызлан светын тиде ужашыже—Азий—востокышто улеш. Тышеч кече лектеш да волгыжаш тӱҥалеш.

Южо ученый-шамыч шотлат, что тиде названий шамыч тусо эл-шамычын культурыштым характеризоватлат. Европа („пичкемыш") тудо жапыште эше каменный векын уровеньыштыже велэ лийын. А ближный Азийын („волгыдын") калыкше-шамыч—вавилонян, ассириец, финикиян-шамыч тудо жапыште культурный развитийын кӱшыл тошкалтышыштыже лийыныт.

АВСТРАЛИЙЫМ голландец-шамыч почыныт, садлан лӱмымат эн ончыч У Голландий пуэн. Но варажым, голландский торговлын пытымекыже, англичан-шамыч тиде элым Terra Australis („Терра Аустралис") манын переименоватленыт, тиде „Южный материк" манмым ончыкта. Кӱчыкын ойлашлан Terra (материк) мут варарак луктын шуалтын.

АМЕРИКА итальянец Америго Веспуччи лӱм дене лӱмдымӧ (тудо 1451 ийыште шочын да 1512 ийыште колен). Веспуччи тиде материкыш ик гана велэ огыл миен да исследоватлен коштын.

Чынжымак, Америкым Христофор Колумб почын, но тудо ӱмыржӧ мучко Азиатский Индийым почынам манын шонен. Америго Веспуччи Колумб эше нигӧлан палыдыме элым, а Азиатский Индийым огыл почын манын эн первый каласен. Тудо тиде элым „У Свет" манын лӱмден. Варажым Америго Веспуччи лӱмеш тудым Америка манын лӱмденыт.

АФРИКА—финикийский происхождениян лӱм. Финикиян-шамычын Средиземный теҥыз серыште, тыгак африканский сетыштат (карфаген) шуко колонийышт лийын. Карфаген воктен кусныл коштшо „африйци" калык-шамыч иленыт. Материк кӧргыш пурымекат финикиян-шамыч тыгай кочевой племена-шамычым ужыныт. Садлан нуно тиде элым „африц-шамычын элышт" манын лӱмденыт. Варарак римлян-шамыч тидым „Африка" манаш тӱҥалыныт.

ЕВГЕНИЯ БОДНАРСКАЯ.

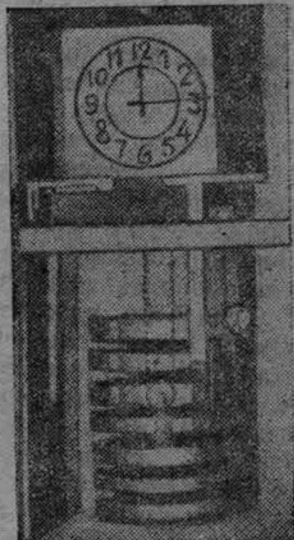
(„Пионерская Правда" гыч.

Атмосферный давлений дене коштшо шагат

1916 ий ноябрьыште Эребро олаште (Швеций) шагатым ходыш колтымо. Тудо деч вара шагатым нигӧат заводитлен огыл. Тудо 22 ийым чарныде коштеш.

Тиде шагат атмосферый давленийже почеш коштеш. Механизмын тӱҥ ужашыже 7 металлический упругий коробка гыч состоитла. Нуно атмосферный давленийын пеш изиш вашталтмышт годымат иземыт да кумдангыт.

Нине коробка-шамычын движенийышт дене шагатын кираже нӧлталтеш.

Эребро оласе „вечно коштшо" шагат.

Киран ӱлыкӧ волмыжо годым шагат тыглай пырдыж шагат семынак коштеш.

Айдеме могай нелытым нӧлтен кертеш ыле?

Геркулес шукш 6,5 грамм нелытан велэ, но тудо 2,5 килограмм нелытым нумал кертеш. Шотлыза: айдемын вийже шке

нелытшылан геркулес шукшын гаяк пропорциональный лиеш ыле гын, айдеме могай нелытым нӧлтен кертеш ыле?

Айдемын кокла нелытше 70 килограмм.

Ответ-шамыч

Кроссворд

(22 июньысо „Я. Л."-ым ончо).

Вертикальысе мут-шамыч:

1. По. 2. Пакет. 3. Тип. 4. Проза. 5. Эм. 7. Дон. 8. Ката. 9. Тигр. 10. Роза. 11. Име. 13. Ава. 15. ТОЗ. 17. Аут. 18. Хор. 21. Комбо. 24. Ура. 25. Инд. 27. Сап. 28. Час. 30. Уотт. 31. Скотт. 32. Кок. 33. Тура. 34. Нина. 36. Мат. 37 Ивиса. 38. Аара. 41. Виса. 44. Иза. 46. Ой. 49. Ну.

Горизонтальысе мут-шамыч:

6. Ода. 8. Кит. 10. Рим. 12. Ока. 14. Тапир. 15. Том. 16. Нева. 18. Хозе. 19. Тау. 20. Акр. 22. Оза. 23. Ту. 25. Ир. 26. Роман. 29. Гуска. 33. Тон. 35. Амиак. 39. Окоп. 40. Сава. 42. Ток. 43. Принц. 45. Тир. 47. Аза. 48. Сан.

Врид. отв. редактора—П. А. КЛЮКИН.

Уполн. Марглавлита № А—696. Йошкар-Ола, Маргосиздатын типографийже.